

XҒТАР 21.15.47: 17.82.10

<https://doi.org/10.32523/2616-678X-2025-152-3-234-247>

Ғылыми мақала

Ислам тақырыбындағы жырлардың (рубай, ғазал) дидактикалық-философиялық сипаты

Г.С. Оралова¹, Ұ.Н. Жанбершиева², А.Т. Төлебаева^{3*}

Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті, Қызылорда, Қазақстан

(E-mail: ¹gulzi-oralova@mail.ru, ²ulzhan1954@mail.ru, ³aidyn42@mail.ru)

Аңдатпа. Мақалада Шығыс әдеби жанры негізінде қалыптасқан Сыр өңірі ақындары шығармаларындағы рубай, ғазал жырларының адамзатты адамгершілік-имандылыққа тәрбиелейтін ұлағаты қарастырылған. Қазақ әдебиетінің тақырыптық, жанрлық, мазмұн мен пішін тұрғысында толығымен түсу жолында Шығыс поэзиясы нәзира дәстүрі арқылы өз ықпалын тигізгендігі ғылыми тұжырымдалды. Т.Ізтілеуұлы, Ш.Омары, С.Бекшентайұлы поэзиясында көрініс тапқан алуан түрлі мінез-құлық қасиеттерімен араласып жатқан моральдық және рухани құндылықтардың жырлануы мен адамгершілік мәселелері талданды. Сыр өңірі ақындары әдеби дәстүрлерді шебер меңгеріп, рухани құндылықтарды, адамдық сапалық қасиеттерді насихат етуді басты назарда ұстады. Олардың шығармаларында сүйіспеншілік тақырыбы, өмір тәжірибесінен қорытылып шыққан ғибратты сипаттағы ойлары, ислам тақырыбының жырлану ерекшелігі қарастырылған. Ақындардың рубайлары қысқа, терең ойға құрылған. Ақындардың төрттаған жырлары шағын болғанымен, оқшау шумақты, құрылымы поэтикалық тұрғыда Шығыс поэзиясының ықпалымен қалыптасқан тиянақты ойды білдіретін күрделі тармақтардан тұрады. Ақындардың төрттаған, ғазал жырларының терең философиялық, лирикалық, дидактикалық, исламдық мазмұнда жырланып, оқырманды рухани ізденіске, өзін-өзі тануға бағыттайтын сипаты талданды. Сыр өңірі ақындарының рубай, ғазал жырларында жалпы адамзатқа ізгілік, мейірімділік, адалдық қасиеттерді насихаттайтын даналық ой, тұжырымды түйін беріледі. Ақындар рубай, ғазал жырлары арқылы қоғамды ізгілікке шақырып, Аллаға деген сенім арқылы кемел адам болуға үндейді. Халықтың рухани тұтастығын діни-ағартушылық, адамгершілік ұлағатымен жырлағандығына ғылыми бағалаулар жасалды. Сыр өңірі ақындарының рубай, ғазал жырлары әдеби дәстүрдің көркемдік жалғастығы, әдеби үндестік, ықпалдастық сипатында сараланады.

Түйін сөздер: әдеби дәстүр, рухани құндылық, рубай, ғазал, мұсылмандық дүниетаным, эстетикалық тағылым, дидактика.

Түсті: 17.06.2025; Жөнделді: 25.06.2025; Мақұлданды: 18.09.2025; Онлайн қолжетімді: 25.09.2025

*хат-хабар үшін автор

Кіріспе

Қазақ әдебиетінің тарихы кемелденген сайын, жанрлық ерекшеліктері де байып молая түскен. Ұлттық мәдениетіміздің негізгі арнасы – сөз өнерінің дамуында өлке әдебиетінің алар орны ерекше. Тарих көмескіленгенмен, жойылмайды. Сол тарих көшінде әр дәуірде өмір кешкен елеулі есімдер бар. Сыр өңірінде де жыр-толғауларымен халық жүрегінен орын алған, Базар жырау, Ешнияз сал, Қарасақал Ерімбет, Бұдабай, Жиенбай, Кете Жүсіп, Қаңлы Жүсіп, Дүр Оңғар, Құлыншақ, Нұралы, Бұдабай, Сарыбай, Ораз Молла, Нартай, Тұрмағамбет, Нысанбай, Жаңабержен, Рүстембек, Сәрсенбай, Молдахмет, Сейітжан, Нұртуған т.б. тұлғалар жүйрік тілді, суырып салма, ақындық өнердің биігінен көрініп қоймай, рубай, ғазалдар арқылы оқырман назарын аудара бастаған.

Сырдың кең даласында дүниеге келіп, шалқар шабытпен сусындап өскен ақын-жыраулар көркемдік биік деңгейге жету үшін ең алдымен өз топырағындағы әдеби дәстүрлерді, халық ауыз әдебиетінің ғасырлар бойы жалғасқан асыл сөз өнерін, даналық тағылымдарын меңгерді. Олар шығыс әдебиетінің ізгі дәстүрлерін, көркемдік жетістіктерін шығармаларына рухани құндылық етті.

Сыр ақын-жырауларында Шығыс әдебиеті дәстүрлерін меңгеру XX ғасырдан бастау алды. Олар шығыстық әдеби дәстүрді, шығарманың мазмұны мен пішінін, эстетикалық құндылығын қазақ ұғымына тән етіп интерпретациялады. Әрине Сыр өңірі ақын-жыраулары да өздеріне дейінгі әдеби жанрлардың көркемдік-эстетикалық тәжірибесінен үйренді, дамытты, өздері де дәстүрге айналдырды. Ұлт әдебиетінің тарихына үңілсек, оның өзіне дейінгі көркемдік тәжірибеге сүйене отырып, дами түсетінін көреміз. Дәстүр – уақыт ағымындағы тәжірибелер арқылы қалыптасып, дамып, жалғасып отыратын құбылыс. Ал әдеби дәстүрлердің туу, даму, қалыптасу ерекшелігі әлемдік ықпалдастық кезіндегі тіл, дін секілді рухани араласу арқылы да жүзеге асады. Шығыс әдебиетінің көркемдік жетістіктерінің қазақ әдебиетіне енуі процесінде ортақ тақырыптар мен сюжеттер, мотивтің алмасуы, жанр түрлерінің енуі қазақ әдебиеті мазмұнының артуына септігін тигізді. Діни тақырыптағы шығармаларды арқау етудің көркемдік дәстүрі исламдық-ағартушылық дүниетаным көзқарастарының қалыптасуына игі әсерін берді. Шығыс поэзиясында сонау ғасырлардан бері дәуірлеп, дамып келген рубай мен ғазалдардың Сыр сүлейлеріне әсері тимей қойған жоқ. Рудаки Шығыс әдебиетінде рубайдың шыңына жеткен. Омар Хаям ғазал жанрына қалам тербеген. Ақындар шығармашылығына үңілгенде, Сағди. Хафиз Физули т.б. ақындарға еліктеу де кездеседі. Көркем шығарманы талдауда автор тұлғасы, оның шығармашылық келбеті маңызды. Сыр сүлейлері Т.Ізтілеуұлы, Ш.Омары, С.Бекшентайұлы – халқымыздың рухани қазынасы мен шығыс поэзиясын терең меңгерген ақындар. Алуан тақырыптағы өлең-жырларымен елге ерте танылған ақындар шығармаларынан ұлттық мінезді, халықтың дүниетаным көзқарастарын, қоғамдық өмірдегі ақыл-ой құндылықтарына негізделген өмір шындығын танып-білуге болады. Ақын шығармаларындағы лирикалық сыршылдық діни-ағартушылық идеялар арқылы ұлттық сана мен рухани құндылықтарды көтеруге бағытталған дидактикалық-гуманистік ұлағатпен тереңдейді. Зерттеуші ғалым Т.Қыдыр Шығыс мұсылман поэзиясына ену үшін рухани дайындық қажет екенін айта келе: «Расында бар сырын ішіне бүккен Шығыс мұсылман поэзиясының бір құдіреті-хақиқат пен мажаз сырларында жатыр. Осы сырларға қанықпаған жандар хақиқат жолдарындағы

ғаріптер мен ғашықтардың қаламынан туындаған жыр жолдарының астарына терең бойлай алмайды», – деп ой түйеді (Қыдыр, 2024). Шығыс мұсылман поэзиясын терең меңгерген Сыр сүлейлері ғазалдары мен рубайларында хақиқат сырларына үңілуге тырысқан. Сопы шайырларының басым бөлігі өз ойларын ғазалдармен жеткізіп, жұмбақ тілмен хақтың сырларына үңіліп, кемелдік ұстанымдармен жырлаған. Ақындардың ғазалдары мен рубайларының поэзиялық қолданысы, адамгершілік, имандылық тағылымы бүгінгі күні де маңызды.

Зерттеу әдістері

Мұсылманша сауатты қазақ ақындары Шығыс әдебиеті дәстүрлерін меңгеріп, өз халқының әдеби жанр үлгілерінің аясын кеңейте түскенін байқаймыз. Көркем туынды авторының өмірі мен шығармашылық жолын зерделеуде биографиялық әдіс, Сейітжан ақын шығармашылығы тақырып, идея жағынан түгел Шығыс әдебиеті ықпалында болмаса да, поэтикалық құрылысы жағынан, тұрмыс қайшылықтарын, адамдық моральдық түсініктерді нақыл, ғибрат үлгісінде жырлауында шығыстық жанр үлгісінің әсері айқын. Ақын өлеңдерінің құрылымын, жанрлық сипатын салыстырмалы, тарихи-әдеби әдіс арқылы қарастырдық. Көркемдік дамудың дәстүр мен жаңашылдыққа қарай жылжуына байланысты әдеби шығарма түрлерінің бір орнында тоқтап қалуы мүмкін емес, үнемі өзгеріп, жанрдан жанр туып, дамып, жетіліп отырады. Әлем әдебиетіндегі әдеби жанр түрлерінің араласа дамуы Ислам дінінің таралуына да байланысты екені айқын, авторлық көркемдік ойлау, дүниетанымының мәтін арқылы танылуы феноменологиялық, герменевтикалық, стилистикалық, мәтін талдау әдісі арқылы айқындалды.

Нәтижелер мен талқылау

Шығыс поэзиясының үлгілері рубай, қисса, ғазал т.б. қазақ поэзиясында да көрініс тапты Сыр сүлейлері шығармашылығын зерделегенде, Шығыс әдебиетіндегі жанр түрлері мен сюжеттерді, көркемдік ізденіспен қолдана отырып, өз шығармаларына жаңа образ, сюжет, стильдік тәсілдер ойлап тауып, қазақ әдебиетінің көркемдік деңгейін биіктеткенін байқаймыз. Қазақ әдебиетіне шығыс әдебиеті дәстүрлерінің әсері, жанрлық, стильдік ерекшеліктері, әдеби ықпалдастық мәселелерін зерттеушілер М.Мағауин (1991), Ә. Қоңыратбаев (1991), Н.Ғабдуллин (1994), Р.Бердібаев (1970), Ө.Күмісбаев (2015) т.б. ғалымдар қазақ және шығыс әдебиетінің байланысын мәдени, философиялық, діни, тұрғыдан талдау жасады.

Сыр өңіріндегі ақын-жыраулар поэзиясында діни-ағартушылық, дидактикалық және философиялық көзқарастардың көрініс табуы шығыстық дәстүрді меңгеру арқылы да толығы түсті.

Сыр сүлейлерінің Орта Азия медреселерінен мұсылмандық білім алып, Шығыс әдебиетінің дәстүрлерін игеруі қазақ әдебиетінде лирикалық шығарма түрлері рубай, ғазал, мінәжат, насихат жырлардың қалыптасуына негіз болды. Шығыс әдебиетінде тұрақты орын алған сопылық идея, Алланы дәріптеу, құранның шындығын таныту қазақ әдебиетінде араб-парсы әдебиетінің ұштасуынан қалыптасып, Шығыс аңыздары, Құран сюжеттері, мұсылмандыққа қатысты қағидаларды көркемдік тұрғыдан бейнелеп,

рухани құндылық ретінде ұрпаққа жеткізу орын алды. Әрбір ұлт әдебиеті өзге ұлт әдебиетімен шығармашылық байланыста болып, көркемдік тәжірибесінен үйреніп, оны өз ұлтына тән сипатта жыр ететіні қалыпты құбылыс.

Әдебиеттану терминдер сөздігінде шығыс халықтары поэзиясында кең тараған жанр түрі рубайға былайша анықтама берілген: «Рубай-көбінесе философиялық болып келетін төрттармақты лирикалық өлең. Өлеңнің әр шумағы тиянақты ойды білдіреді. Бірінші, екінші, төртінші тармақтар бірыңғай ұйқасады да, үшінші тармақ ұйқастан тыс қалады» (Күмісбаев, 2015) – осындай, шығармашылық ықпалдастық нәтижесіндегі көркемдік үрдістердің жалғастығы Сыр сүлейлері туындыларында кездеседі. Мәселен, Т.Ізтілеуұлы рубайлары (төрттаған) идеялық-эстетикалық жағынан моральдық қағидаттарға негізделген. Ақынның тілдік бейнесіне назар аударсақ, ұлттық поэзия қорында бар көркемдік дәстүрді негіз еткен ұлттық өрнек аңғарылады.

Жасыңда жеңге соққан пышақтайсың,

Қаржалып қартайған соң ұсақтайсың.

Өкпеңнен өлім оғы өткен күні,

Көз жұмып, қара жерді құшақтайсың (Ізтілеуұлы, 2007), – деген төрт тармақтан тұратын рубайдағы философиялық ой «жаңа соққан пышақ» метафоралық тіркес арқылы жастық шақтың серпінді кезеңін бейнелесе, «қартайған соң ұсақтайсың» деп қартайғанда адамның қуатының азаятынын, «өкпеңнен өлім оғы өткен күні»- өкпе-өмірдің символы ретінде, өлім оғы-өмірдің аяқталуы ұғымында қарттық пен жастықтың ара-қатынасын түсіндіріп, өмірдің өткінші екенін еске салады, яғни философиялық тұжырым жасайды.

Қоям деп, -халықпен қарсы-бір өзіңді,

Байқамай болып жүрме тірі езіңді.

Әрқашан алам десең төрден орын,

Түзеп ал татаусыз ғып мінезіңді (Ізтілеуұлы, 2007), – деп бес күн тірлікте көркем мінез сипатында болуды ұсынады. Т.Ізтілеуұлы мұраларын зерттеуші ғалым Ұ.Жанбершиева: «Шайыр ақын Тұрмағамбет те Шығыс әдебиетінде көп қолданылатын төрт жолдық өлең рубайлар жазған. Төрт жолдық өлеңде ақын үлкен ой түйіп, өмір мен өлім, қуаныш пен қайғы, махаббат пен достықты бір шумақ өлеңге сыйғызған» (Жанбершиева, 2013),- дейді. Бұл пікірден Сыр сүлейлерінің шығыс әдебиетімен идеялық-эстетикалық жағынан байланыста болып, ойды жинақтап айтуда рубайды өзіне тән философиялық, дидактикалық сипаттары бар дербес шығарма түрі ретінде қолданғанын байқаймыз.

Әй, көңілім, талпи берме бет алдыңа!

Бетіңше талпынғанмен кете алдың ба?

Үш түгіл алтайыға, алты қостым,

Сонда да, біреуіңе жете алдың ба? (Ізтілеуұлы, 2007), – бұл рубайдағы алтай-биіктікті, алты-көп мағынаны білдіреді. Адамның өмір жолындағы күресін, адамның көңіл-күй сезімдері мен өмір жолындағы талпыныстарын, көңілдің көк дөнені өмірдің дегеніне бағынатынын ұғындыратын философиялық шығарма.

Сыр сүлейлерінің ақындық ортасында тәрбиеленіп, ел арасына ақындығымен танылған тұлға-Шораяқтың Омары. Рубай жанрындағы шығармаларында айтар ойын көңілге қонымды, жұп-жұмыр кесек қалпында ұсынады:

Жібердім бір баладан қағаз жазып

Сұлуға сұңқар мойын, белі нәзік.

«Лебіңнен бір марқабат бола ма», деп,

Жолыңда құрбың отыр жүрек сазып (Шораяқтың Омары, 2009), – Шораяқтың Омары Шығыс мұсылман шайырларының ғашықтық әлеміне еніп, ішкі жан тебіреністерін әдемі жеткізген. Төрттармақты өлеңдегі суреттеу тәсілі эпитетпен – «сұңқар мойын» – сұлулықты, «белі нәзік» – қыз баласының әсемдігі арқылы сезімді үйлестіріп, өлеңнің эмоционалдық күй, поэтикалық құрылымы оқырманға махаббаттың нәзік қырын ұғындыра түседі. Шынайы ғашық ақындар ғана ғаріп шайырдың халін толық түсінеді.

Дудардай шаш қоясың қарыс қылып,

Бұтыңа кидің шалбар жабыстырып.

Орысша, қазақшаны түгел білмей,

Сөйлейсің шалдыр-бұлдыр шабыстырып, – (Шораяқтың Омары, 2009) деп тілді шұбарлап, қазақылық қалыптан тайқыған жастарға тоқтау айтады. Халықтың рухани азығы болып, бойға азық, ойға қуат, қарым-қатынас құралы болған тілді құрметтеу тағылымын ұсынады.

Шығыс әдебиеті мен қазақ әдебиеті жанрлардың тоғысуындағы лирикалық жанр түрінің бірі – ғазал. Шығыс әдебиетін зерттеуші ғалым Ө.Күмісбаев (1985): «Парсы ғазалы мен араб ғазалының арасында айырмашылықтар бар: парсы ғазалы махаббаттан басқа табиғат, философиялық, лириканы да қамтып өтеді, ала араб ғазалдарының тақырыбы тек сүйіспеншілік туралы», – деп ғазалдың жанрлық ерекшелігін түсіндіреді. Шығыс поэзиясының әсері Сейітжан ақынның жан дүниесіне ене білді. Сырдың тумасы – Сейітжан Бекшентайұлының ғазалдары Алла жолымен адамгершілік пен имандылыққа үндейтін насихаттар ұлттық құндылықтар үйлесімінде жырланған.

Зерттеуші, этнограф Т.Дайрабай «Сейітжан ақынды әдебиет зерттеушілері мен жалпы жұртшылық Алшын Сейітжан, Алтын Сейітжан, Айдар Сейітжан деп атаған. Ру, аталық атымен аталуы ақын есімінің елге кең жайылғанын аңғартады. Елдің Сейітжан ақын шығармаларына берген бағасы ақынға жасалған құрмет десе де болғандай», – (Шораяқтың Омары, 2009) дейді.

Ақын ғазалдарында – дүниеге алданып, мұсылмандық әдеп, мінезден ауытқымауды насихат ете жырлайды. Сейітжан – ғазалдарында діни сипаттың мол ұшырасуы оның ислам тұрғысында сауатты екенін, ел арасында «ахун» атанған тұлға болғандығын дәлелдей түседі.

Арманым көп мынау фәни жалғаннан,

Пенде болсаң құтылмайсың арманнан.

Дүниеге келіп-кету шарт емес,

Ердің ісі өнер іздеп қомданған (–деп ескіше сауатты болған ақын, ауыл балаларын оқытып, жастарды өнерлі, білімді болуға шақырған. «Қарақұм көтерілісшілерін» қолдаушы, дінді насихаттаушы деген жала жабылып, он жылға сотталып, ісі қайта қаралып, 1938 жылы «халық жауы» деген жаламен атылған. 1989 жылы халық жауы деген жаладан ақталады. Сонан кейін ғана шығармалары баспа беттерінде жариялана бастаған. Ақынның құжаттарын, шығармаларын жинау ісін Ә.Қоңыратбаев, М.Байділдаев, Н.Керейітбаев, Қ.Байғұлұлы, С.Оспанов, т.б. атауға болады. Десек те шығармаларында дін мен шариғат тақырыбы мол деген көзқараспен зерттеу кешеуілдеп, ғылыми айналымға еркін ене алмаған. Сейітжан ақынның шығармаларының тақырыптық-идеялық ерекшелігіне назар аударсақ, дүниетанымдық ой-толғамдар, қоғам, фәнилік және бақилық өмір заңдылығы, діни-ағартушылық, имандылық қағидаттары басым

байқалады. Оның насихат, үлгі-өнеге бағытындағы шығармаларын көңіл-күй лирикасы, ғазал, арнау өлеңдер, айтыс, терме, толғау деп жанрлық түрге бөліп қарастыруға болады. Ақын шығармашылығында халқын адамгершілік ұлағатын игеруге, өнер-білімді меңгеруге, кісі ақысын жемеу, жамандық іс жасамауға шақыру идеясы басым.

Сейітжан ақынның ғазалдары қазақ әдебиетіндегі толғау жанрымен үндес, жыршылардың мақамдап, әуезбен айту сарынына негізделгендігі байқалады. «Дүниеге сөзің болсын паш» жырында:

Кел, Сейітжан, зейінді аш,

Дүниеге болсын сөзің аш.

Қорқып қатты құдайдан,

Қайтарып келші райдан

Ілгері қарай қадам бас... (Сейітжан, 2009), - деп өзіне биік талап қоя отырып, замана жайына, өз енжарлығына сын айтады. Заманында болған жайларға алаң болған ақын «Кел, Зейінім, кеңесіп» туындысында:

Мұсылмандық қазақтан

Қала ма деп қорқамын.

Жазира жазық жеріме

Бірте-бірте кірмелер,

Толар ма деп қорқамын.

Ардақты ана тіліміз,

Басқа тілмен шатасып,

Тозар ма деп қорқамын,

...қамыңды қазақ ойлай бер, – (Сейітжан, 2009) деп ақын халқының ұлттық, рухани құндылықтарын сақтап қалу үшін өз алаңдаушылығын білдіріп, келешекке үміт арта, ұрпағына насихат айтып, дидактикалық-философиялық мазмұнда ой өрбітеді.

«Тәуекел етіп тас жұтсаң.

Болмайды мүшкіл қиының

Жеке боп шетке жүрме тек.

Абырой алып халыққа жақ,

Болмай тұр жұртқа сыйымың

Қай таңдауын ал өзің

Түсінбесең мейілің, (Сейітжан, 2009) – деп бұл дүниенің баяны көзді-ашып жұмғандай өте шығады деп адамдарға таңдау еркіндігі мен жауапкершілігін өзіне қалдырып, адамның адамдығы қоғамға пайдалы болып, қиындықтарға қарсы тұру, ел үшін абыройлы іс атқару екендігін ғибрат етеді.

Ақын шығармаларының ауқымды бөлігін-діни тақырыптағы шығармалары құрайды. Дін тағылымының көріністерін ақын шығармалары арқылы талдауда ұлттық және жалпыадамзаттық эстетикалық, көркемдік ойлау танылады. Ақын шығармаларында исламдық құндылықтардың көрініс табуы әдеби дамудағы ағартушылық сипаттағы танымдық мәселелерді аңғартады.

«Көз жұмып бұл дүниеден өткендер көп» ғазалында:

Көз жұмып бұл дүниеден өткендер көп,

Ризығын күнелтіп жүр теріп жеп.

Парасатпен тарапқа салса көзін,

Мен-дағы ол адамды көрмеймін жек.

Тұрған соң хабар алып әр тараптан
Мен неге білгенімді айтпаймын деп
Құлпырып құзғын дүние өтер-кетер

Сомпыып жиырма бесте қалмаңыз тек (Сейітжан, 2009), – бұл өлеңде материалдық құндылықтардың өткіншілігі, парасатты болудың қажеттілігі, жастарға бағыт-бағдар беру, білім алу, еңбектену сияқты терең философиялық ойлары бейнелеу құралдары арқылы үйлесім тауып, терең мазмұнды байқатады. Көз жұмып бұл дүниеден өткендер көп», «Құлпырып құзғын дүние» тіркестері арқылы өлім мен дүниенің өткінші екендігіне философиялық түйін жасап, метафоралық бейнелеулермен көркем түрде жеткізген. Уақытты тиімді пайдаланып, өмір құндылықтарын ұғынуды ғибратты оймен бере білген. Сейітжан ақын халық поэзиясына, сөздік қордан мол сусындаған ақын, өз шығармаларын өзіндік бояу, өзіндік өрнекпен бере білгенін, екінің бірі біле бермеуі мүмкін.

Жинаған дүние көрінбей,
Адамдық арды жалмадық.
Ел қылам деген ерлерді,
Ерегістік, қарғадық
Құрысын енді надандық,
Түсейік жолға адамдық.
Ісіміз болсын адалдық

Болайық біз де бай халық!, (Сейітжан, 2009) – деп, рухани байлық жинап, адалдыққа бет бұру идеясын айта келе, «ел қылам деген ерлерді, ерегістік, қарғадық», - деген тіркес арқылы өлеңнің ырғақтылығын келтіргенмен, «қарғадық» сөзі метафора тәсілінде қолданылып, тұспалды оймен қарама-қайшылық, қарсылық мәнде бірлікке жетпейтін, адамгершілікке сай келмейтін әрекеттер көрінісі ретінде берілген. «Түсейік жолға адамдық» деген тіркесі өлеңнің негізгі идеясын күшейте түседі. Надандықты сынға алып, адамгершілік құндылықтарын насихаттайды.

«Өткен іске опық жеме өкініп» ғазал өлеңінде:

Қырықта-қылау деген анық, елу-бел,
Үлкендіктің жасы-алпыс мұны біл!
Жетпіс-мысал: олай-бұлай көшкен ел,
Сексенінде селкілдерсің, Сейітжан! (Сейітжан, 2009).

Әдебиеттануға кіріспе еңбегінде: «Метафора» – шығармадағы заттың яки құбылыстың суретін күшейту үшін оны ұқсас басқа зат яки басқа бір құбылыспен балап, мағынасының өңін айналдырып айту» (Қалшабек, 2016), - деп анықтама берілген. Ақын ойын бейнелі мағынада «Қырықта-қылау», «елу-бел», «үлкендік-алпыс», «жетпіс-көшкен ел» деген метафораларынан адам өмірінің дамуы мен өзгерістерін, «сексенінде селкілдерсің» деп кәрілікті символды дәрежеде көрсетіп, айтпақ ойына сай шығарма құрылысын жасап, құрылысына қарай ұйқас тауып, сөздің бейнелілігі ақындық мәнерін аңғартып тұр.

«Не қызық, ох, Дариға, өтті бастан» ғазал өлеңінде ақын өткенді еске ала отырып, адамдардың бір-біріне деген қарым-қатынасын, қоғамдағы өзгерістерді саралайды.

Не қызық, ох, дариға, өтті бастан,
Қалған жоқ көңілім, сірә, замандастан.
Көз қысып, қабақ керіп, езу тартып,

Кейбірі мүлейімсіп амандасқан
Адамға анау-мынау сыр білдірмей,
Құрбыға ишаратпен хабарласқан,
Шөпжелке, жаман-жәутік бәзбір қыздар
«Қой әжеме айтам» деп бетін басқан.
Ұялып, төмен қарап, жеңін тістей,

Қысылып-қымтырылып, құты қашқан, – (Сейітжан, 2009) бұл ғазалда қазақ қызының жиынтық бейнесін жасау арқылы ұят, ар секілді адам мінезінің қырларын аша түседі, философиялық тереңдігі адамның өміріндегі өткінші сәттер мен қоғамдағы өзгерістерді терең әрі көркем түрде суреттеп берген.

Өткен іске опық жеме өкініп,
Өтті дәуір ор қояндай секіріп,
Арғымақтай арылдаушы ең лепіріп,

Ала бурыл шалғырт тарттың, Сейітжан! (Сейітжан, 2009), – деп лирикалық кейіпкер тұлғасының өткенді қайтара алмайтын сезім күйі бейнеленіп, өмірдің қысқалығын ор қоянның секіргеніндей деп ұғындырып, өткеннің тәжірибесі мен сабақтарын бағалаудың маңызы айтылады. Арғымақ – қазақ ұғымында асыл тұқымды, ерекше ат. Б.Кәрібозұлы: «Қазақ поэзиясындағы образ бен образдылықтың төрт түлік малға қатысты болуы да ұлттық сипат. Қазақ поэзиясындағы символдық образдар жүйесінде өлең өнеріміздің ұлттық сипаты мен мінезін жарқырата көрсетіп, өзгелерден оқшау тұратын тұлпар бейнесі» (Кәрібозұлы, 1997), – деп тұлпар, ат бейнесі қазақ поэзиясындағы орталық образдардың бірі ретінде символдық дәреже деңгейінде келе жатқанын айтады. Сейітжан ақын «Арғымақтай арылдаушы ең лепіріп» – деген теңеулік бейне жасау арқылы адамның өмірдегі еркіндігін, белсенділігін, жылдамдығын танытуды көздеген.

Арманым көп мынау фәни жалғаннан:
Он үшінде топқа түсіп сайрадың,
Күркіредің тасқынындай дарияның.
Сырың мәшһүр атырапқа, Сейітжан,
Тынық сөзді толқындатып жайғаның.
Жазған сөзім алмас қылыш болаттай,
Сарқырайды таудан аққан бұлақтай.
Мақсатыма ойымдағы жетем деп,

Арындаттым таң асырған құр аттай (Сейітжан, 2009), – «жазған сөзім алмас қылыш болаттай», «сарқырайды таудан аққан бұлақтай», «арындаттым таң асырған құр аттай» ажарлаудың түрі – теңеу арқылы өлеңге реңк беріп ақын өзінің шығармашылық шеберлігін көрсетеді. Өлеңнің көркемдігі мен мазмұнында адамның табысқа жету жолындағы табандылық қасиеттері суреттелген.

«Адамтану өнері» еңбегінде: «Эпитет – (грек сөзі, мағынасы қосымша дегенді білдіреді) троптың байырғы түрлерінің бірі. З.Қабдолов оған «айқындау, яғни эпитет – заттың, құбылыстың айырықша сипатын, сапасын анықтайтын суретті сөз» деп анықтама берсе, З.Ахметов оны сипаттау сөз деген» (Мақпырұлы, 2009) деп түсіндіреді. «Алмас қылыш», «таудан аққан», «таң асырған» эпитеттер де қатар жасалып, ақын ой мен көңіл күйін үндестіріп, жырдың мәнін аша түскен.

Жігіттік, мысал, қызыл гүл,
Қызарып бір күн пісерсің.
Қазан ұрған жапырақтай,
Саудырап жерге түсерсің.
Өткелсіз алда дария тұр,

Қалайша одан кешерсің (Сейітжан, 2009), – деп жігіттік, гүл, жапырақты символдық бейнеде өмірдің қысқа мерзімділігін, жастық ғұмырдың әсемдігі мен өткінші сипатын танытады. «Қазан ұрған жапырақтай» теңеуімен жастықтың да өтетінін, адам өз арман –мақсаты жолында күресе білуін, өмірдің өткелсіз жолдарынан, кедергілерді жасампаздықпен жеңіп шығу керегін еске салады, оқырман назарын аударады.

Б.Кәрібозұлы: «Дін-адамдарды имандылыққа тәрбиелейді, адалдық пен тазалық сақтау, өтірік айтпау, қиянат-зорлық жасамау, ата-ананы құрметтеу, жаман әдеттерге үйір болмау, жетімді жебеу, білім іздеу. Осы айтылғандар қоғамның, елдің, жеке адамның мәдениетін көрсетеді» (Кәрібозұлы & Игенбаева, 2019), – дейді. Сейітжан ақын шығармашылығында кездесетін дін-исламдық дүниетаным Алланың адал жолымен жүріп, ізгі амал жасап, адамгершілік қасиеттерді бойына дарытуды ұқтырған.

...Болсаң да пырақ һәм дүлдүл,
Ажалға ара тұрмайды,
Тағдырың мойын бұрмайды,
Жисаңдағы миллион пұл.
Санаулы сағат ғұмырың,
Бұл дүниеден көшкен күн.
Ағайын туған, қарындас,
Қатын-балаң қалар тұл.
Бұл тірліктің қадірін біл!
Күнфаякун, Тұржа һун!
Көтеріп көрге салғанда,
Көкірек мұздап, болар зіл?
Өздерің анық білмесең,
Яки, молла, ақыннан,

Осыларды сұрап біл! (Сейітжан, 2009), – «ажалға ара тұрмайды» өлім ұғымы метафора арқылы сипатталып, материалдық байлықты – «миллион пұл» деп символдық оймен бере отырып, адамгершілік-имандылықтан арылмай өмірдің мәнін түсініп, оны бағалауға шақырады.

Мен көппін деп қампима
Бір мезетте жоқ қылған
Құдіреті күшті құдайым,
Дәуіттің отыз баласын.
Асып-таспай бәсең бол,

Айтамын сөздің сарасын (Сейітжан, 2009), – жырдағы философиялық ой – исламдық қағидаттарға сүйене отырып, қанағатшылдық, имандылықты ұмытпай, Алланың бар екенін мойындап, адамзатты тәубеге шақыру, өмірдің шынайы құндылықтарын бағалауды насихат ету идеялық-композициялық желі болып өріледі.

Кісі ақысын жүктеме
Иманыңнан төлерсің
Құрсаған денем жан берген
Жаратқан ием Жаббарсың
Ғарасат күні туғанда,
Он екі мүшең жау болып,
Сөйлеп қалса не дерсің?
...Рахым етсе құдайым,
Асыл болат мыс болар.
Қаһар етсе құдайым,
Сары алтын қайнап тас болар.
Бұл бес күн дүниеге

Сейітжан неге мас болар? (Сейітжан, 2009), – ақынның айтайын деген философиялық ой-түйіні – адамзатқа Алланың құдіретін еске салып, адал іс жасап, тәуба шақыру мінәжаты мұсылмандық-имандылық сеніммен жырланады. Тәлім-тәрбиелік ойларын көркем жинақтаумен бере отырып, істеген жаман істің салдарын түсініп, ойлануды, жақсыдан ғибрат алуды насихат етеді.

Исламдық мазмұнмен жыр болып төгілген Сейітжан ақынның Алланы ұлықтаған ғазал өлеңдері дидактикалық-философиялық мазмұнымен ғана емес, бейнелеу тәсілдерімен, тіл көркемдігімен де адамзатты имандылыққа жетелейтін құрал қалпында танылады.

Қорытынды

Шығыс әдебиетінде қалыптасқан ғазал, рубай жанр үлгісінде жыр тудырған Сыр өңірі ақын-жыраулары шығармаларында дидактикалық мазмұндағы ислам тақырыптарының жырлануы қазақ әдебиетіндегі адамгершілік-эстетикалық шығармалардың идеялық-көркемдік сипатын таныта түседі.

Шығыс классикалық әдебиет дәстүрлерінің Сыр өңірі ақын-жыраулары шығармаларында тұрақты көрініс табуы көркемдік үрдістердің жалғастығын көрсетеді.

Сыр өңірі ақындары шығармашылығындағы шығыс әдебиетімен ықпалдастық дәстүр жалғастығының көрінісі. Шығыстың классикалық әдеби жанр түрлері үлгісінде жазылған рубай, ғазал дидактикалық шығармалары арқылы өнегелі өмір сүруді, фәнидің өткінші екенін, адамдық адал қасиеттермен өмір сүруді, Алланың разылығын алуды исламдық-ағартушылық таныммен ұғындырады.

Т. Ізтілеуұлы, Ш. Омары, С. Бекшентайұлы шығармашылығындағы рубай, ғазал жырлар қазақ фольклоры мен ақындық поэзиядағы дәстүрлі өрнектерді Шығыс бояуымен кестелеп, өмір шындығы жайындағы ойларын исламдық мазмұндағы діни дүниетанымның шындығына негіздей көркемдік ойлау жүйесінде дидактикалық-философиялық ұлағатпен таныта алған.

– Сыр сүлейлері – Орта Азия классикалық медресесінде білім алған, діни сауатты, ислам қағидаттарын меңгерген тұлғалар. Шығыс пен қазақ әдебиетіндегі ортақ әдеби арналарды байыта отырып, өзіндік өрнек салып, ұлттық әдебиетіміздің алтын қорына өз үлестерін қосқан.

– Әдебиетінің озық үлгілерін меңгеріп, тек Шығыс әдебиеті ықпалында қалмай, оны жаңашылдықпен жырлап, ұлт әдебиетінің дамуына үлесін қосты.

– діни-ағартушылықты тәрбие тағылымы бағытында ұстанған ақындар. Олардың шығармаларындағы жалпыадамзаттық құндылықтар қоғам дамуына, ұлт санасының оянуына әсер етті. Мұның келер ұрпақ үшін маңызы аса зор екеніне ешбір дау жоқ.

Қазақ әдебиетінде фәни мен бақи дүниенің арасын таныта, имандылықты, тәрбие тағылымын насихаттау – дәстүрлі ерекшелік. Сыр өңірі ақындарының рубай, ғазал шығармаларындағы ислам тақырыбының, адамдық асыл қасиеттерді насихат ете жырлануы- атадан балаға жалғасқан адамгершілік-эстетикалық тәлім-тәрбие ұлағатын дәлелдейді.

Мүдделер қақтығысы, алғыс айту және қаржыландыру туралы ақпарат

Мақала бойынша мүдделер қақтығысы жоқ.

*Мақала ҚРҒЖБМ Ғылым комитетінің гранттық қаржыландыруымен №AP19680346 «Сыр сүлейлері шығармаларындағы Шығыстық дәстүр» ғылыми жобасы аясында жүргізілді.

Авторлардың қосқан үлесі

Оралова Г.С. – материалды жинақтап, мақаланың негізгі идеясы мен тұжырымдамасын айқындап, зерттеу материалдарына талдау жүргізді және мақаланың негізгі бөлігін жазды, **Жанбершиева Ұ.Н.** – ғылыми-зерттеудің әдіс-тәсілдерін анықтап, жинақталған материалды талдады. **Төлебаева А.Т.** – мақаланы сыни тұрғыдан қайта қарап, деректердің дұрыстығын тексерді.

Әдебиеттер тізімі

Ахметов, З., & Шаңбаев, Т. (құраст.). (1998). Әдебиеттану. Терминдер сөздігі. Алматы: Ана тілі.
Әубәкір, Ж., Асқарова, А., & Мейрбекова, Э. (2024). М.О. Әуезов және түркі әлемі. Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің Хабаршысы. ФИЛОЛОГИЯ сериясы, 148(3), 147–159.
<https://doi.org/10.32523/2616-678X-2024-148-3-147-159>

Бекшентайұлы, С., Дабылұлы, М., & Бәйкенов, Ә. (2009). Шығармалары. Астана: Фолиант.

Бердібаев, Р. (1970). Гүлстанның бұлбұлдары. Алматы: Жазушы.

Ғабдуллин, Н. (1994). Абайдың нәзира үлгісі. Абай және қазіргі заман (50–72 б.). Алматы: Ғылым.

Жанбершиева, Ұ. (2013). Т. Ізтілеуовтің әдеби мұрасы. Алматы: Арыс баспасы.

Күмісбаев, Ө. (1985). Ортақ арна. Алматы: Жазушы.

Күмісбаев, Ө. (2015). Шығыс шайырлары (5 т.). Алматы: РПБК Дәуір.

Қалшабек, А. (2016). Әдебиеттану ғылымына кіріспе: Оқулық. Астана: Фолиант.

Кәрібозұлы, Б. (1997). Сырлы сөз сипаты. Алматы: Қазақ университеті.

Кәрібозұлы, Б., & Игенбаева, Р. (2019). Сыр сүлейлері шығармаларының ұлттық, тәлім-тәрбиелік тағылымы: ғылыми-танымдық кітап. Алматы: Арыс баспасы.

Қоңыратбаев, Ә., & Қоңыратбаев, Т. (1991). Көне мәдениет жазбалары. Алматы: Қазақ университеті.

Қыдыр, Т. (2024). Парсы-тәжік және қазақ халқына ортақ әдеби желілер мен арналар. Алматы: Қазақстан жазушылар одағы. РҚБ.

Мағауин, М. (1991). Ғасырлар бедері. Алматы: Жазушы.

Мақырұлы, С. (2009). Адамтану өнері: Филология студенттеріне арналған оқу құралы. Алматы: Арыс.

Ізтілеуұлы, Т. (2007). Шығармалары. Алматы: Дешті Қыпшақ.

Шораяқтың Омары. (2009). Шығармалары. Терме-толғаулар, өсиет-мысалдар, айтыстар мен дастандар. Астана: Фолиант.

Mursalimova, N., Aça, M. (2025). Kazak akinlarinin aytislarinda dinî değerler. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 113 (Mart2025), 247-266. <https://doi.org/10.60163/tkhcbva.1528647>

G. Oralova, U. Zhanbershiyeva, A. Tulebayeva

Korkyt Ata Kyzylorda University, Kyzylorda, Kazakhstan

Didactic and philosophical character of psalms (rubay, ghazal) on the theme of Islam

Abstract. The article examines the works of Syr region poets, focusing on the genres of rubai and ghazal, which promote moral and spiritual education. It is concluded that Eastern poetry, through the nazira tradition, significantly influenced the thematic, generic, and stylistic development of Kazakh literature. The study analyzes the reflection of moral and spiritual values in the poetry of T. Iztileuuly, Sh. Umary, and S. Bekshentaevich, where diverse character traits are interwoven with ethical issues. Rubai and ghazal, central genres in Eastern poetry, embody deep philosophical, lyrical, and didactic meanings. Syr poets skillfully mastered these traditions, emphasizing spiritual values, human qualities, and religious themes. Their quatrains, though brief, express profound and complete thoughts in a poetic structure shaped by Eastern influence. The poets' works highlight universal virtues such as kindness, honesty, and compassion, guiding readers toward self-knowledge and moral growth through faith in Allah. Ultimately, rubai and ghazal in Syr poetry are presented as an artistic continuation of literary tradition, fostering cultural harmony and spiritual integrity.

Keywords: literary tradition, spiritual value, rubay, ghazal, muslim worldview, aesthetic teaching, didactics.

Г.С. Оралова, У.Н. Жанбершиева, А.Т. Тулебаева

Кызылординский университет имени Коркыт ата, Кызылорда, Казахстан

Дидактико-философский характер псалмов на исламскую тематику (рубай, газаль)

Аннотация. В статье рассматриваются произведения поэтов Сырского региона, сложившиеся на основе восточного литературного жанра. Научно было высказано предположение, что восточная поэзия оказала свое влияние через традиции назирь на пути к полноте казахской литературы в предметном, жанровом аспекте, содержании и форме. Проанализированы вопросы нравственности и воспевания нравственных и духовных ценностей, переплетающихся с различными поведенческими качествами, отраженными в поэзии Т.Изтлеуулы, Ш.Омара, С.Бекшентаевича. Будут выявлены общие литературные сети и каналы для восточного и казахского народа. Поэты Сырского региона умело осваивали литературные традиции, уделяли

особое внимание пропаганде духовных ценностей, человеческих качеств. В их произведениях рассматривается тема любви, мысли поучительного характера, обобщенные из жизненного опыта, специфика воспевания исламской темы. Рубаи поэтов построены на короткой, глубокой мысли. Четверостишие поэтов, хотя и небольшие, но изолированные, состоят из сложных стихов, структура которых поэтически выражает твердую мысль, сформированную влиянием восточной поэзии. Проанализирован характер газалей четырех поэтов, воспевающих в глубоком философском, лирическом, дидактическом, исламском содержании, направляющих читателя на духовные поиски, самопознание. Поэты призывают общество к добродетели через рубай, газали и призывают стать совершенным человеком через веру в Аллаха. Были сделаны научные оценки духовной целостности народа, воспеваемого религиозно-просветительским, нравственным величием. Рубаи, газали поэтов Сырского региона отличаются по характеру художественного продолжения литературной традиции, литературной гармонии, интеграции.

Ключевые слова: литературная традиция, духовная ценность, рубай, газаль, мусульманское мировоззрение, эстетическая наука, дидактика.

References

- Akhmetov, Z., & Shanbaev, T. (Comps.). (1998). Adebiettanu. Teriminder sozdigi [Literary studies. Dictionary of terms]. Almaty: Ana tili. (in Kazakh)
- Aubakir Zh., Askarova A., & Meyrbekova E. (2024). M.O. Auezov and the Turkic world. Bulletin of L.N. Gumilyov Eurasian National University. PHILOLOGY Series, 148(3), 147–159. <https://doi.org/10.32523/2616-678X-2024-148-3-147-159>
- Bekshentayuly, S., Dabylyuly, M., & Baykenov, A. (2009). Shygharmalary [Works]. Astana: Foliant. (in Kazakh)
- Berdibayev, R. (1970). Gulstannyn bulbuldary [Nightingales of Gulistan]. Almaty: Zhazushy. (in Kazakh)
- Gabdullin, N. (1994). Abaidyn nazira ulgisi [Abai's nazira model]. In Abai zhane kazirgi zaman [Abai and the present time] (pp. 50–72). Almaty: Gylm. (in Kazakh)
- Zhanbershiyeva, U. (2013). T. Iztileuovtin adebi murasy [The literary heritage of T. Iztileuov]. Almaty: Arys baspasy. (in Kazakh)
- Kumisbayev, O. (1985). Ortaq arna [Common channel]. Almaty: Zhazushy. (in Kazakh)
- Kumisbayev, O. (2015). Shygys shaiyrlary (5 tomdyq) [Eastern poets (5 volumes)]. Almaty: RPBK Daur. (in Kazakh)
- Kalshabek, A. (2016). Adebiettanu gylmyna kirispe: Okulyq [Introduction to literary studies: Textbook]. Astana: Foliant. (in Kazakh)
- Karibozuly, B. (1997). Syrly soz sipaty [The nature of the artistic word]. Almaty: Kazakh universiteti. (in Kazakh)
- Karibozuly, B., & Igenbaeva, R. (2019). Syr suleyleri shygharmalarynyn ulttyq, talim-tarbielik tagylymy: Gylmi-tanymdyq kitap [National and educational value of the works of Syr poets: A scientific-cognitive book]. Almaty: Arys baspasy. (in Kazakh)
- Konyratbayev, A., & Konyratbayev, T. (1991). Kone madeniet jazbalary [Ancient cultural writings]. Almaty: Kazakh universiteti. (in Kazakh)
- Kydyr, T. (2024). Parsy-tajik zhane kazakh halqyna orta q adebi zheler men arnalar [Literary lines and channels common to Persian-Tajik and Kazakh peoples]. Almaty: Kazakhstan zhazushylary odagy. RQB. (in Kazakh)

- Magauin, M. (1991). Gasyrlar bederi [Contours of centuries]. Almaty: Zhazushy. (in Kazakh)
- Makpyruly, S. (2009). Adamtanu oneri: Filologia studentterine arналған oqu quraly [The art of anthropology: A textbook for philology students]. Almaty: Arys. (in Kazakh)
- Iztileuuly, T. (2007). Shygharmalary [Works]. Almaty: Deshti Qypchaq. (in Kazakh)
- Shorayaktyn Omary. (2009). Shygharmalary. Terme-tolgaуylar, osiet-mysaldar, aitystarmendastandar [Works. Didactic poems, moral parables, contests and epics]. Astana: Foliant. (in Kazakh)
- Mursalimova, N., Aça, M. (2025). Kazak akinlarinin aytislarında dinî değerler. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 113 (Mart2025), 247-266. <https://doi.org/10.60163/tkhcbva.1528647>

Авторлар туралы мәліметтер:

Оралова Гүлзира Сапарқызы – филология ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті, Қызылорда, Қазақстан. E-mail: gulzi-oralova@mail.ru, ORCID: 0000-0002-7616-5499.

Жанбершиева Ұлжан – филология ғылымдарының кандидаты, профессор, Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті, Қызылорда, Қазақстан. E-mail: ulzhan1954@mail.ru, ORCID: 0000-0001-7662-0343.

Төлебаева Айдынгүл Тойбазарқызы – хат-хабар үшін автор, магистр, аға оқытушы, Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті, Қызылорда, Қазақстан. E-mail: aidyn42@mail.ru, ORCID: 0000-0003-1299-1641

Оралова Гулзира Сапаровна – кандидат филологических наук, ассоциированный профессор, Кызылординский университет имени Коркыт ата, Кызылорда, Казахстан. E-mail: gulzi-oralova@mail.ru, ORCID: 0000-0002-7616-5499

Жанбершиева Улжан – кандидат филологических наук, профессор, Кызылординский университет имени Коркыт ата, Кызылорда, Казахстан. E-mail: ulzhan1954@mail.ru, ORCID: 0000-0001-7662-0343

Төлебаева Айдынгүл Тойбазаровна – автор для корреспонденции, магистр, старший преподаватель, Кызылординский университет имени Коркыт ата, Кызылорда, Казахстан. E-mail: aidyn42@mail.ru, ORCID: 0000-0003-1299-1641

Oralova Gulzira – Candidate of Philology, Associate Professor, Korkyt Ata Kyzylorda University, Kyzylorda, Kazakhstan. E-mail: gulzi-oralova@mail.ru, ORCID: 0000-0002-7616-5499

Zhanbershiyeva Ulzhan – Candidate of Philology, Professor, Korkyt Ata Kyzylorda University, Kyzylorda, Kazakhstan. E-mail: ulzhan1954@mail.ru, ORCID: 0000-0001-7662-0343

Tulebayeva Aidynkul – corresponding author, Master of Arts, Senior Lecturer, Korkyt Ata Kyzylorda University, Kyzylorda, Kazakhstan. E-mail: aidyn42@mail.ru, ORCID: 0000-0003-1299-1641.

Copyright: © 2025 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY NC) license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).